

VÄRLDEN HAR BLIVIT EN VIT FLÄCK PÅ SVENSKENS KARTA

STAFFAN HEIMERSON

*En människa hungrig på spänning ska veta,
att den största tänkbara sensationen är döden
– såväl i konsten som i verkligheten.*

Viktor Frankl

Henry Morton Stanley var 27 år gammal, när han efter en reportagebragd 1868 på ett hotell i Kairo njöt en god cigarr och från *New York Herald's* utgivare tog emot beskedet, att han utsetts till *roving foreign correspondent*.

Befordran och beröm fick inte Stanley att koppla av och sänka garden. "Mitt andra klipp ska bli en lika stor succé som det första."

Så blev det. Senhösten 1869, då han skildrade ett inbördeskrig i Spanien, kallades Stanley till Paris för att på Grand Hotel träffa sin tidningsägare, James Gordon Bennett. Stanley har beskrivit mötet:

"Kom in", hörde jag en röst säga.

När jag kom in, fann jag Mr Bennett i sängen.

STAFFAN HEIMERSON är författare och Sveriges Radios korrespondent i Washington.

"Vem är ni?", frågade han. "Mitt namn är Stanley", svarade jag.

"Javisst. Sitt ner. Jag har viktiga uppdrag på gång för er."

När han lagt en morgonrock över axlarna, frågade Mr Bennett: "Var tror ni Livingstone är?"

"Det har jag ingen aning om."

"Tror ni att han lever?"

"Kanske, kanske inte", svarade jag.

"Nåväl, jag tror att han lever och att det går att hitta honom och jag tänker sända er att leta rätt på honom."

"Vad!", sa jag. "Tror ni verkligen, att jag kan hitta Doktor Livingstone? Menar ni att jag ska ge mig av till Centralafrika?"

"...naturligtvis följer ni era egna planer och gör det ni tror är bäst – MEN HITTA LIVINGSTONE!"

Det är en dialog – sannolikt spetsad av Stanley – som får det att susa i reportervenerna. Den gör den mest romantiska av sysslor, utrikeskorrespondentens, än mera romantisk.

I en era, då utrikesjournalistiken i

dess klassiska form – episk och äventyrlig, indignerad och iakttagande, kåserande eller analyserande, men aldrig tråkig – befinner sig i sina dödsryckningar, fascinerar jag av tidningsutgivarens professionella levnadsregel, hans vision, att ingenting slår en bra story. Och den får kosta slantar.

Hittade Livingstone

Än mera fascinerande är, att Stanley – efter logistiska mardrömmar och med brutalitet och umbäranden – 1871 krönte uppdraget med framgång. I Afrikas hjärta fann han den brittiske missionären och upptäcktsresanden, som i flera år varit försvunnen och vars öde sysselsatte allmänhetens fantasi.

Allra mest fascinerande är Stanleys sätt att närma sig uppgiften. På väg till Zanzibar, varifrån expeditionen in till Tanganyikasjön skulle starta, rapporterade Stanley från Suezkanalens invigning. Han gjorde därefter, på Bennetts uttalade uppdrag, en resa till

Övre Nilen "för att beskriva vad som är intressant för turister". Efter det reste Stanley till Jerusalem för att skildra nyss gjorda arkeologiska upptäckter där. Stanley fjärrade sig därefter från sin naturliga resrutten genom att åka norrut istället för söderut, mot Europa istället för Afrika. Från Konstantinopel skrev han en serie resebrev om den ottomanska Sultanens problem med den egyptiske Khediven. "Sedan, låt mig se", sa Bennett, "tycker jag att du likaväl kan besöka Krim och skildra de gamla slagfälten där"; Krimkriget var nyss överstämmandet. "Korsa sedan Kaukasus och åk till Kaspiska havet. Därifrån kan du åka genom Persien till Indien. Du kan skriva ett intressant resebrev från Persepolis...", som är Persiens antika huvudstad.

Långt koppel

Innan Stanley ens nådde avstampen för sin Livingstoneexpedition, hade han på vägen dit – transportsträckan alltså – gjort en fjorton månader lång reportageresa i vitt skilda delar av världen.

Om utrikeskorrespondenten Stanley hölls i koppel, var det ett koppel av avsevärd längd, och Stanley skulle ha gjort sin resa till en succé, även om han inte funnit den försvunne upptäcktsresanden och missionären och fått möjlighet att yttra den hälsning, som både blivit klassisk och dragit på sig ett löjets skimmer: "Doktor Livingstone, förmodar jag..."

Detta skedde i en tid, då utgivare,

redaktörer och läsekrets GILLADE utrikes rapportering.

Utan kärlek till målande, krydd- och krutdoftande skildringar från udda och exotiska miljöer, fascinerande och farliga mål dör utrikesjournalistiken. Korrespondenten måste i storsadsjungelns lianer svunga sig mellan maktens boningar och bohemerietets loft. Han måste som konstnären Francis Bacon kunna säga, att

för att finna dig själv måste du ha största möjliga frihet att driva vind för våg, ströva runt.

Innan Ernie Pyle blev andra världskrigets bästa och mest älskade krigsreporter (han dödades i slutskedet) hade han varit *roving correspondent* i sitt hemland. Under sex år skrev han sex kolumner i veckan från amerikanska småstäder och från den amerikanska landsbygden och från amerikanska landsvägar om amerikanska företeelser och noterade:

Jag har inget hem.

Mitt hem är där jag ställt mitt extra bagage

och där jag har min bil långtidsparkerad och dit jag råkar få posten eftersänd.

Mitt hem är Amerika.

Någon hade bett honom leva det livet, ty det gjorde läsare lyckliga.

Det är lätt att se, att utrikes rapportering med närvarokänsla nu dör framför ögonen på oss.

Det är lika lätt att se varför. Utan en polariserad värld, utan en supermaktskonflikt med kärnvapenhot, utan en ideologiernas kamp är världen helt enkelt inte spännande. Berlin med Muren var något att be-

skriva. Berlin utan Muren är inte märkvärdigare än Ljusdal. Sydafrika med apartheid, Sydamerika med militärjuntor, Sovjet utan glasnost hade den onska, som ger bett i skildringar.

Det är fascinerande att se hur väl Francis Fukuyamas provokativa analys hållit, fast han skrev den i *National Interest* redan 1989 innan facit fanns, att kommunismen skulle kollapsa:

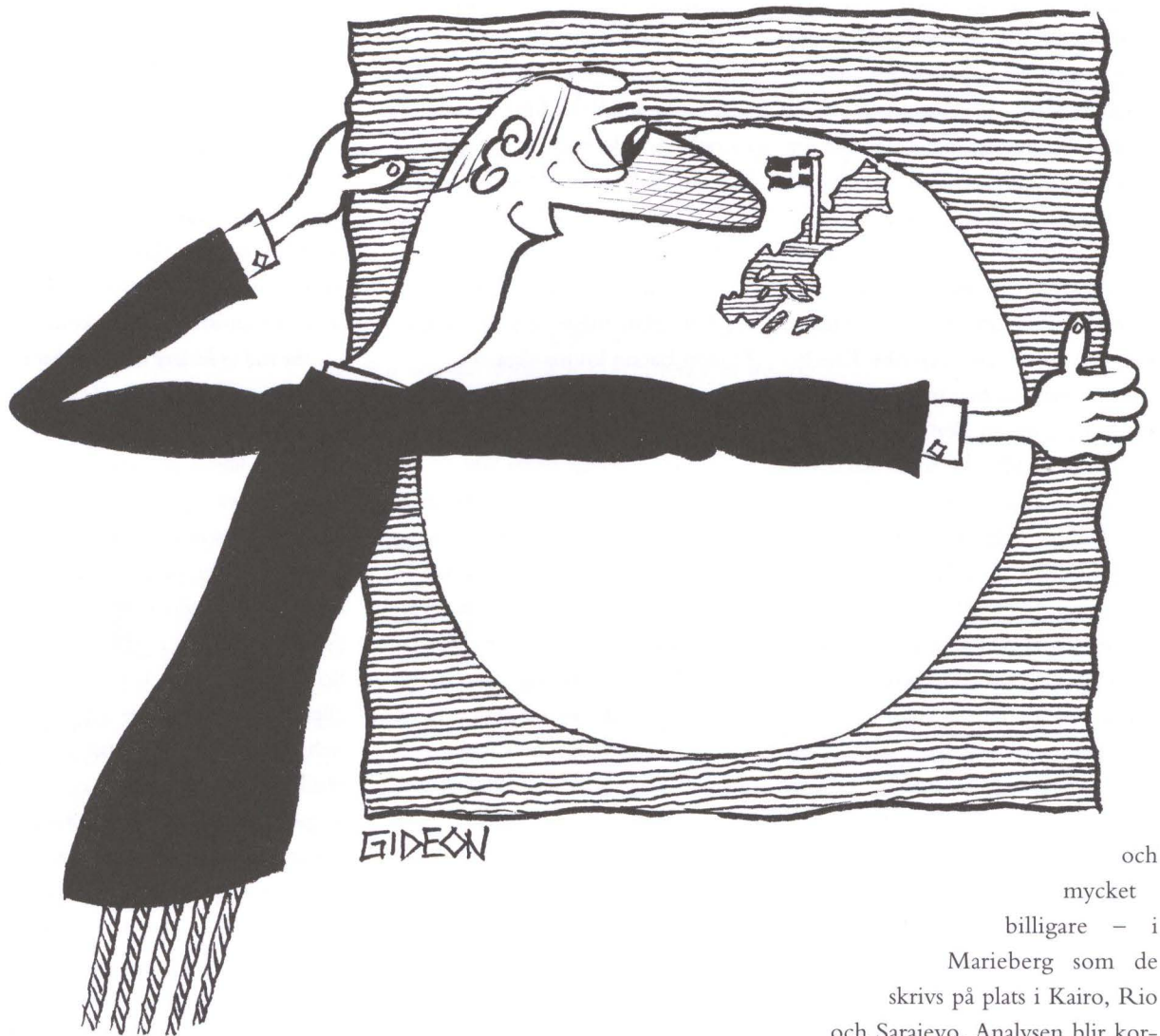
...the end of history as such: that is, the end point of mankind's ideological evolution and the universalization of Western liberal democracy as the final form of human government.

För tio år sedan var diktatureerna på jorden fler än demokratierna. Idag måste även en allmänbildad människa tänka efter för att i ett huj komma på tio totalitärt styrda länder. Frukta – eller förhoppningen – att kapitalism och kommunism i många länder skulle smälta samman till en ny form av politisk utövning inträffade inte. Samuel Huntingtons spådom om en civilisationernas sammandrabbning ser snarare ut att dunsta bort än öka i hot. Segern för både ekonomisk och politisk frihet blev total, påskyndad av kommunikationsteknologi och globalisering.

Intrig och spänning

Den som skriver manuskript till tvål- operor tejpar ovanför sin PC upp orden "ondska", "konflikt", "vassa kanter" och "cliffhanger" för att veta hur intrig och spänning ska åstadkommas.

I den nya nyhetslösa epoken har utrikesrapporteringen till största de-

len berövats momenten "ondska" och "konflikt". *Cliffhangem*, de nervpirrande faktorerna, är sällsynta.

Tabellen som visar oväntat fall för priset på bränsle har inte den rysareffekt som bilden av en Pinochet, när denne just gjort en militärkupp.

Blod är tjockare än olja.

En bättre värld är mindre spännande.

Det är alltså inte konstigt, att sven-

ska medier drastiskt knappar in på sin utrikesbevakning. Bara Sveriges Radio har kvar ett fullskaligt korrespondentnät.

Dagens Nyheters korrespondenter för Mellanöstern, Sydamerika och Balkan har ett gemensamt; de bor i Stockholm. Tidningsledningen har sannolikt rätt, när den resonerar, att den raka nyheten, baserad på Reutertelegram, skrivs lika rakt –

och
mycket
billigare – i
Marieberg som de
skrivs på plats i Kairo, Rio
och Sarajevo. Analysen blir kortare, om den befrias från färger, dofter, röster.

Sveriges Television har kallat hem sina rapportörer från hela världen fränsett Washington, Moskva och Bryssel. (EU-rapporteringen är för övrigt inte utrikesrapportering utan en gren av inrikespolitiken. Bryssel är en inrikes ort, där svenska politiker kan glorifieras bland tullar och tariffer).

Aftonbladet och Expressen är mest radikala. De inte ens låtsas ha en utlandssida.

Medierna är på väg att göra hela världen till en vit fläck på svenskens karta.

Bristen på bevakning av utlandet innebär emellertid inte, att de som yrkesmässigt behöver vara informerade är sämre underrättade nu än förr i tiden. Den så kallade CNN-effekten – vi ser alla med egna ögon det som händer medan det händer – sprider allt vidare ringar.

”Aftonbladet och Expressen är mest radikala. De inte ens låtsas ha en utlandssida. Medierna är på väg att göra hela världen till en vit fläck på svenskens karta.”

Det är mer än tio år sedan nyhetsbyrån Reuters sålunda insåg, att bokstäverna, orden och nyhetsartiklarna den distribuerade till sina abonnenter var en bisak jämfört med de hårddata – börskurser, valutannoteringar, råvarupriser – som i den globala, postpolitiska världen betyder mera än händelser och uppiskad debatt.

Utrikesdepartementet och utrikespolitiska institutet kan logga in sig på nätet och ha tillgång till främmande länders policyhandlingar i samma ögonblick som de offentliggörs. En

intresserad elit i Stockholm läser på Internet *Washington Posts* ledare redan innan tidningen distribuerats i den amerikanska huvudstaden.

För en generation sedan fanns det för folket på hemmaplan en spänning i att få kontakt med ”honom där ute”. Öppningsfrågan på en brusande eller knastrande linje var den givna:

”Hur ligger det till med...”

De kommunikationsteknologiska förändringarna – satelliter, e-post, ISDN – har skapat en kynnesförändring. Idag är öppningsorden från hemmaplan inte en nyfiken formulering. Det är inte en fråga. Det är ett påstående:

”Så här ligger det till...”

Teknologiberoendet – att ha läget på tre skärmar framför ögonen, kompletterat med en lur mot örat – är så stort, att koncepten tappas. I ett Sarajevo under belägring och bombardering fanns det av naturliga (eller snarare onaturliga) skäl inte en radda telefonnummer att jaga korrespondenten på. Korrespondenten kunde bara säga: ”Jag kommer igen, när jag har något att berätta och om jag har tur och kommer åt en satellittelefon...”

Jag minns uppbragtheten hos en av mina redaktörer, när hon sa: ”Så här kan vi inte ha det...” Det lät som om hon var emot kriget, därför att telefonlinjerna var klippta.

Så skulle det inte låtit mellan Bennett och Stanley.

Svenska korrespondenter har parallellt själva bidragit till att döda intresset för utrikes händelser.

Under mer än en generation har en huvuddel av korrespondenterna åkt ut på kortvariga posteringar, utan lystenhet på det exotiska, udda och annorlunda. Redan 1964 sågade Allan Fagerström en bok som Londonkorrespondenten Jussi Anthal skrivit om Storbritannien. Anthal gnällde över allt engelskt. Fagerström undrade varför man hade en korrespondent som inte fattade det specifikt brittiska.

Legat från överheten

De senaste omgångarna korrespondenter har tagit sysslan som ett jobb. Inte som ett sätt att leva. Ofta har de sökt utrikesplaceringen för att kortvarigt vinna skattemässiga fördelar. Jan Guillou har i en av sina Hamiltonthrillers träffande karakteriserat utnämningarna som ett överhetens utdelande av legat.

Självklart är en svensk korrespondents främsta egenskap, att han har svenska ögon. Han har svenska värderingar och jämförelser i ryggmärken. Han kan peka på likheter och skillnader i livsstil och tänkesätt. Han kan skriva rätt metaforer. Men eftersom han samtidigt tar på sig det officiella Sveriges världsförbättringsoism, blir det en typ av returinformation, i vilken han ständigt är kränkt i ett land, där sopsorteringen inte går till på samma sätt som i Sverige, eller där dagis har andra rutiner. Han blir personligen förorättad över att amerikanen tar så mycket kortare semester än svensken.

Alltför sällan rapporterar vi korre-

spondenter om våra adopterade länder ur deras egna känslolägen och perspektiv. Så vill nämligen inte hemmaredaktionen ha det. Många av oss har också formats på läroanstalter, som lärt oss att ta allvarligt på sådant som är allvarligt.

Vi gör oss bekymmerstyngda och märkvärdiga. Humoristen Dave Barry har i *Miami Herald* hävdat, att "det finns ett gammalt talesätt inom journalistiken: Om det är någonting du inte begriper måste det vara betydelsefullt."

Fantasi viktigare än fakta

Vi har därför de senaste trettio åren för mycket sysslat med "sådant som är viktigt". Kriser, utspel, politik.

Vi har sett träden men missat skogen. Vi har bommat stämningarna, inte litat på vår ryggmärgskänsla, när det gäller att "kolla läget". Det är seklets största vetenskapsman, Albert Einstein, inte en flummare, som sagt, att han värdesätter fantasi mer än fakta.

Sensualismen försvann. Vi gjorde

oss av med korrespondentsysslans själ.

Sven Auren blev en legendarisk rapportör från Paris, inte främst för att han insiktsfullt skrev om den sjuttonde regeringskrisen under den fjärdre republiken. Han kom att älskas, därför att han tog sina läsare i handen och förde dem till kaféer, kajer och *bouquinister*. Agne Hamrin fick positionen den störste Romrapportören någonsin, inte för att han var snabbast att rapportera lirans kursfall, utan för att han skrev, så att läsaren kände värme stråla ut ur marmorn i Colosseums ruiner.

Kanske blev dessa utrikesreportrar så bra, och förmådde ge sådana dimensioner och djup, därför att de inte var rekryterade ur skolan undersökande reportrar. De hade gått i parallellklassen: njutande reportrar.

Vem som helst kan logga in sig och ta fram korrekta OECD-siffror. Men det krävs talang för att skapa det som Rudyard Kipling karakteriserade: "Journalistik är litteratur under brådska."

Salman Rushdie har på liknande vis skrivit, att journalistens roll är ungefär densamma som författarens:

Den består i att skapa en sammanhängande och personlig bild av världen, som kan roa, intressera, stimulera, provocera och behärska läsarna.

Jag förstår hur lycklig jag ska vara över att som tonåring ha fått min lystnad på främmande miljöer stimulerad av Frank Hellers romaner, Stanleys samlade reportage, Haakon Mielche, om vilken jag ingenting vet men som var reseberättare i Allers, och sannolikt dansk, den lärde och lätt mytomane Olle Strandberg i Veckojournalen, Jolo i Dagens Nyheter och Noel Barber i Daily Mail, korrespondentglamouren personifierad, när han vandrade upp på Himalayas berg och i ett pass mötte Dalai Lama på flykt undan kineserna i Lhasa.

För att utrikesjournalistiken ska återuppväckas fordras att fler inser – som Fred Allen uttryckte det – att

för journalistiken är en människa en nyhet inslagen i hud.